

КОНТРАВЕРСІЙНІСТЬ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ ПОСТРАДЯНСЬКИХ НАРАТИВІВ

Стрільчук Л. В.

ВСТУП

Засади формування державної політики пам'яті в Україні на тридцять другого році незалежності в умовах повномасштабної війни з російською федерацією продовжують залишатися дискусійними. Власне, як і саме поняття «історична пам'ять» щодо різних соціальних, регіональних та вікових груп є не вповні усталеним. А між тим, системні трансформації останніх десятиліть докорінно змінили акценти у підходах до розуміння та вивчення історичної минувшини та ролі у цьому процесі національної історичної пам'яті. То ж, на повісті денній новопосталої, на початку 90-х років ХХ століття, України особливої актуальності набули питання вивчення національної, замовчуваної раніше, історії, відкриття правди про Другу світову війну, руйнація радянських історичних міфів та наративів і формування спільної колективної пам'яті з урахуванням, не справедливо забутих, національних героїв, конструювання нових схем національної ідентичності.

Україна, як і більшість пострадянських республік, успадкувала пам'яттеву мапу «загальносоюзного» зразка із похибкою на національні історичні особливості, із певним набором героїв та визначних подій. Фактично, у період незалежності в українському суспільстві відбувається трансформація історичної пам'яті: уявлень про найважливіші дати та події, національних героїв. Українська дослідниця С. Набок вважає, що зміни у національній історичній пам'яті відбувалися на двох рівнях: у державній політиці пам'яті, що головним чином відбито у нормативно-правових документах та в уявленнях пересічних українців¹.

А між тим, відзначення на державному рівні пам'ятних дат та вшанування історичних персоналій чітко увиразнює стан історичної пам'яті суспільства та акценти державної політики історичної пам'яті. Аналізуючи ситуацію із святами, які відзначалися в Україні на

¹ Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 233.

державному рівні із 1991 року, впродовж трьох десятиліть незалежності, не складно помітити, що «у спадок» від Союзу РСР наша країна отримала і чималу кількість «державних свят», які, в силу різних причин, залишалися у пам'ятковому просторі України іще тривалий час. А між тим, навіть сам термін «святкування» містить у собі чітко виражену оцінку подій, до яких він вживається, і передбачає, як мінімум, позитивну характеристику. Пропоную, у представленій науковій розвідці, простежити які дати української (а частіше зовсім не української історії) відзначалися на державному рівні у незалежній Україні, які історичні персоналії вшановувалися і як еволюціонувала політика пам'яті впродовж останніх тридцяти років.

Аналіз того, що саме «святкували»/«відзначали» в Україні на державному рівні впродовж трьох останніх десятиліть засвідчує факт непослідовності здійснення державної історичної політики та формування національної історичної пам'яті, і, як наслідок поляризація історичної пам'яті у суспільстві по осі «Схід – Захід».

Як зауважує Ю. Зерній, «за певних історичних умов всередині національної спільноти можуть співіснувати відмінні (генераційні, регіональні, корпоративні) опції історичної пам'яті. В такому стані колективна історична пам'ять схильна до політизації і може виступати дезінтегруючим чинником щодо національної ідентичності»². Саме тому важливим видається простежити регіональні особливості формування історичної пам'яті в Україні.

Отож, детальніше розглянемо, що відзначалося в Україні у роки незалежності. Не складно зауважити, що більшість свят залишилося у спадок від СРСР, наприклад, 8 березня (Міжнародний жіночий день), 1–2 травня – День міжнародної солідарності трудящих, 9 травня, як День Перемоги у Великій Вітчизняній війні³ (щодо самого терміну, окрема розмова буде запропонована нижче). Саме ці три дати, закріплені на законодавчому рівні, як святкові дні, продовжували залишатися незмінними у державному святковому календарі України іще десятиліттями після проголошення незалежності. Паралельно традиційними, і досить масовими стають релігійні свята. Але поряд із цим починають з'являтися і дати пов'язані із національною історією,

² Зерній Ю.О. Як суспільства пам'ятають: властивості та механізми функціонування історичної пам'яті. *Стратегічні пріоритети*. 2008, № 4 (9). С. 35 – 43.

³ Стрільчук Л. Еволюція політики пам'яті у сучасній Україні: пострадянські наративи та національна політика пам'яті (на прикладі державних свят). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р.* Число 29. 2023. С. 160-166.

наприклад 14 жовтня – День Українського козацтва, який було запроваджено згідно Указу Президента Л. Кучми у 1999 році⁴.

Парадоксально, але у тому ж таки 1999 році згідно Указу Л. Кучми на державному рівні було закріплено святкування Дня захисника Вітчизни і призначено його на 23 лютого. Як відомо, саме ця дата впродовж тривалих десятиліть відзначалася в СРСР як день радянської армії. Даний приклад чітко унаочнює, що державна політика історичної пам'яті в Україні, у той період, формувалася у межах пострадянських історичних наративів.

Далі проаналізуємо походження вищезгаданих свят та їх ідеологічне забарвлення. У 2000 році Верховна Рада України ухвалює Закон «Про увічнення перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років»⁵. Власне, щодо самого терміну «Велика Вітчизняна війна», як такого, є чимало заперечень та контраргументів, зокрема: саме радянським керівництвом, на початку 40-х років ХХ століття, було придумано власну концепцію про початок Другої світової війни, аби заперечити свою причетність до поділу Другої Речі Посполитої у 1939 році. Так, у 1942 році Й. Сталін видає книгу (брошуру) про Велику Вітчизняну війну, де виокремлює німецько-радянську війну і цим самим отримує окрему війну, що дає можливість заперечувати власну причетність до подій 1939 року. Цей історичний міф російська федерація використовує і до сьогодні. Але і Україна, на початок ХХІ століття, не звільняється від російських пам'яттєвих наративів. Формулювання «Велика Вітчизняна війна» на державному рівні залишалось незмінним, нажаль, аж до 2014 року.

У 2010 році, в період президентства В. Януковича, на нормативному рівні було закріплено уявлення про відокремлення «Перемоги у Великій Вітчизняній війні» від подій Другої світової війни. А уже в 2015 році Верховна Рада України ухвалила новий Закон «Про увічнення перемоги над нацизмом у роки Другої світової війни 1939 – 1945 роки». Фактично саме у цей період відбувається зміна риторики «перемог» та «визволень» на риторику про масові жертви та трагічні сторінки і, саме у цей період, відбуваються найвідчутніші трансформації історичної пам'яті в українському суспільстві⁶.

Серйозні контраргументи існують і проти дати 9 травня, як Дня Перемоги. Адже, як відомо, саме за вказівкою Й. Сталіна, в офіційних

⁴ Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраргументів наслідків. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 238-239.

⁵ Закон України від 20.04. 2000 №1684-III «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 роки». URL: <http://zakon0rada.gov.ua> Дата доступу 14.08. 2020 р.

⁶ Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк, 2019. С. 58 – 59.

радянських джерелах, було змінено дату 8 травня, на 9 травня, як День Перемоги Радянського Союзу у війні з Німеччиною. Дана маніпуляція була необхідна радянському керівництву, аби підкреслити особливу роль (а у пізнішій риторичі – виключну роль) СРСР у перемозі. Відомим фактом є і те, що 7 травня 1945 року у Реймсі (Франція) союзники по антигітлерівській коаліції домоглися від німців підписання капітуляції, згідно умов якої, мир наставав 8 травня пізно увечері, саме ця дата і є датою перемоги над Німеччиною і святкується усім світом. Однак, Й. Сталіна не влаштував цей документ, він вважав, що у такий спосіб союзники крадуть радянську перемогу і домігся від Німеччини підписання повторної капітуляції вночі 8 травня, за три години до настання обумовленої союзниками капітуляції. В Москві на той момент було уже 9 травня.

Таким чином, Сталін добився окремої перемоги у окремій війні. І цей історичний міф десятиліттями культивувався радянською ідеологією, перейшовши у спадок більшості бувшим радянським республікам, у тому числі й Україні⁷. Чому після проголошення незалежності в Україні іще декілька десятиліть вживався термін «Велика Вітчизняна війна» і 9 травня, як дата Перемоги? – запитання риторичне. На нього спробую дати відповідь у наступних публікаціях, а поки хочу звернути увагу і на те, що і дата завершення Другої світової війни, також, була змінена у Радянському Союзі із 2 на 3 вересня. Щоправда, враховуючи обставини підписання відповідного документу та роль при цьому СРСР, дана подія була «затерта» в історичній пам'яті, і на державному рівні відзначалася лише один раз, у 1946 році.

Як уже йшлося вище в 2015 році Веховна Рада України ухвалила новий Закон «Про увічнення перемоги над нацизмом у роки Другої світової війни 1939–1945 роки», яким дію Закону, прийнятого у 2000 році, «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» було скасовано. Тодішній очільник Інституту національної пам'яті В.Вятрович інтерпретував цю новину як відхід від «радянських кліше» на термінологічному та символічному та символічному рівнях⁸. Закон визначає Другу світову війну як «найбільшу трагедію людства у ХХ столітті»⁹. 9 травня, відповідно до

⁷ Стрільчук Л. Проблеми формування політики історичної пам'яті в Україні. *Українська історія у публічному просторі: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції 19 – 21 травня 2023 р.* Львів-Торунь, 2023. С. 62 -63.

⁸ Депутати «замінили» Велику Вітчизняну війну Другою світовою. URL: <http://www.unian.ua/politics/106556-deputati> Дата доступу: 12.12.2018 р.

⁹ Закон України від 09.04.2015 №315-VIII «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws> Дата доступу: 3.12.2018 р.

нового Закону, лишається державним святом – «Днем перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (Днем Перемоги)», проте воно доповнюється Днем пам'яті та примирення, який відзначається 8 травня, не набуваючи статусу державного свята та вихідного дня.

Комплекс нормативно-правових актів щодо подій Другої світової війни не вичерпуються лише тими, що зосереджені довкола перемоги 1945 року, продовжуючи поступово розширюючись, оприявнюючи окремі, переважно трагічні сторінки цього періоду.

Окремим блоком можна виділити документи, присвячені визволенню окремих міст та всієї України від «фашистських загарбників» – таких документів у базі більше двадцяти, ухвалених переважно у період двох каденцій Л. Кучми¹⁰. Він же започаткував іще низку ініціатив, згодом підтриманих наступними Президентами. У 2001 році ним було підписано Указ «Про День партизанської слави»¹¹, а у 2002 році ним же було видано розпорядження «Про відзначення 60-ї річниці створення підпільної молодіжної організації «Молода гвардія»»¹². Ця традиція була продовжена у 2007 – 2010 роках.

Щодо іще одного «свята», – успадкованого Україною із радянської святкової традиції, – Міжнародного жіночого дня 8 березня, відзначення якого бере свій початок на світанку індустріальної доби, а як свято на державному рівні воно постало у 1965 році¹³, і стало незмінною атрибутикою радянської держави у формуванні інтернаціоналізму та рівності жінки у радянському суспільстві. Щодо «рівності жінки у радянському суспільстві», то дане свято дуже добре підпирало тези «коня на скаку остановити, в горящую избу войдёт» і формувало викривлені уявлення про так звану «рівність», привчаючи суспільну свідомість до жінки, що укладає асфальт, працює в шахті, тощо. А з приводу інтернаціоналізму, то саме цим святом викоринювалися із історичної пам'яті та нівелювалися національні українські свята, так, наприклад, як День матері.

Тривалий час, досить наполегливо, свято Міжнародного дня солідарності трудящих, як і 8 березня, позиціонувалися як свята весни, свята поза політикою. Щодо зацікавлених саме в такому позиціонуванні

¹⁰ Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контрверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 246.

¹¹ Указ Президента України від 30.10.2001 № 1020/2001 «Про День партизанської слави». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> Дата доступу: 24.11. 2022 р.

¹² Розпорядження Президента України від 18.02.2002 № 38/2002-рп «Про відзначення 60-ї річниці створення підпільної молодіжної організації «Молода гвардія»». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> Дата доступу: 3. 12.2018 р.

¹³ Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа-культури. *Вісник Львівського університету*. Вип. 32. Львів, 2009. С. 153 – 163.

цих двох свят важко щось впевнено стверджувати за умови відсутності відповідних досліджень. Дозволю собі лише припустити, що коло таких зацікавлених не обмежується економістами, що переймаються маркетингом роздрібної торгівлі. Враховуючи наявність досить широкого дискурсу, що формує ставлення до свт навздогінної модернізації не як до свят боротьби за права, а як свят «поза політикою» на тлі падіння їхньої популярності, питання про реальне ставлення українців до змісту цих свят та причин, з яких вони змінюють своє ставлення до них, видається вельми цікавим та практично не дослідженим.

На переконання авторки, в Україні, у перші два десятиліття незалежності, чітко простежується поляризація історичної пам'яті суспільства, по осі «Схід – Захід», при якій увиразнилися пам'ятєві орієнтири, при чому Схід України тяжів до пострадянських-російських наративів, а Захід країни орієнтувався на національних героїв та українські історичні цінності. На переконання авторки, історія незалежної України знає двох Президентів, які чітко обстоювали національні цінності, ставили в пріоритет українську історію і відповідним чином формували державну політику історичної пам'яті, це Віктор Ющенко та Петро Порошенко. В усіх інших випадках, керівники держави тяжіли до пострадянських/російських наративів, що увиразнювалося у формуванні державної політики історичної пам'яті, закріплюючи поляризацію українського суспільства по згаданій осі «Схід – Захід».

Кожен із українських Президентів, відповідно до своїх бачень та переконань, впливав на формування державної політики історичної пам'яті. Зокрема, 1999 року, на підставі Указу Л. Кучми, на державному рівні відзначали «60-ти річчя воз'єднання українських земель у складі Української держави», фактично відзначаючи напад радянсько-німецьких військ на Польщу¹⁴. Відомо також, що на ініціативу Президента Л. Кучми на державному рівні відзначалася 350-та річниця Переяславської ради, як союз поміж росією та Україною, створено було робочу групу, яка спільно із російськими істориками здійснювала ревізію підручників з історії, написаних після 1991 року, на предмет спільних бачень у трактуванні історії, тощо¹⁵.

Фактично, якісно новий етап реалізації історичної політики починається з 2005 року і пов'язаний із Президентом України

¹⁴ Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк, 2019. С. 59 – 61.

¹⁵ Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа-культури. *Вісник Львівського університету*. Вип. 32. Львів, 2009. С. 158.

В. Ющенком. З цього часу державна політика пам'яті, її змістовне наповнення і методи роботи зазнають кардинальних змін. Принциповість позиції та рішучість дій у справі формування колективних уявлень про минуле послуговували однією з головних причин загострення внутрішньо– і зовнішньополітичної полеміки навколо питань історичної пам'яті, адже із приходом до влади В. Ющенка спостерігається кардинальний поворот у формуванні історичної пам'яті. Зокрема, на державному рівні з'являється тема УПА, уже в 2007 році Президент підписує Указ «Про відзначення 65-ї річниці створення УПА»¹⁶, що було схвально зустрійо західним регіоном України і викликало обурення на сході країни. У тому ж таки 2007 році В. Ющенко підписує іще один Указ (що іще більше поляризувало історичну пам'ять у суспільстві) «Про заходи щодо відзначення 60-х роковин операції «Вісла»»¹⁷.

Відомо також, що В. Ющенку належить ініціатива відродження Батурина, як гетьманської столиці. Саме з уст українського Президента пролунав заклик до світової спільноти визнати Голодомор 1932–1933 років геноцидом проти української нації, відбулася героїзація С. Бандери¹⁸. У шкільних підручниках з'являються теми присвячені героїчній боротьбі УПА та її командирам, піднімаються проблеми радянських репресій, голодоморів, змінюється концепція історичної освіти.

Наскільки історична пам'ять здатна поляризувати суспільство свідчить приклад тематики УПА. Аби проілюструвати це, дозволю собі більш ширше зупинитися на даній проблемі. Перше публічне обговорення проблематики УПА відбулося у 1992 році і було приурочено до 50-річчя від дня заснування. Обговорення широко проходило у обласних та районних радах Західної України і саме тоді вперше постало питання про офіційне визнання учасників національно-визвольної боротьби 20-50-х років ХХ століття. Це викликало різко негативну реакцію з боку радянських ветеранських організацій, які заявили про небезпеку «бандеризації України». Градус полеміки фактично не спадав упродовж десятиліть.

Аналізуючи суспільний дискурс щодо проблеми УПА можна виділити, що найменше три історичні наративи, котрі ретранслявали масмедіа державного та місцевого рівнів, тим самим впливаючи на

¹⁶ Указ Президента України від 12.10.2007 № 966/2007 «Про відзначення 65-ї річниці створення Української повстанської армії». URL: <http://zakon2rada.gov.ua>

¹⁷ Указ Президента України від 05.05.2007 №274/2007 «Про заходи до 60-х роковин операції «Вісла»». URL: <http://zakon2rada.gov.ua>

¹⁸ Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа-культури. *Вісник Львівського університету*. Вип. 32. Львів, 2009. С. 158.

формування та трансформацію історичної пам'яті українського суспільства.

Перший історичний нарратив, на думку української історикині О. Каліщук, для посткомуністичної влади України був надсерйозним викликом бо саме негативне ставлення до ОУН і УПА (і загалом до демонізованого «українського буржуазного націоналізму») з боку советизованих мас було найпоширеніше і найусталіше в історичній пам'яті переважної більшості українського суспільства. Радянський (який згодом органічно трансформувався у російський) історичний нарратив широко представляли публікації у різноманітних періодичних виданнях як то «Робітнича газета», «Колос» «Кролевецький вісник» «Прикарпатська правда», «Справедливість»¹⁹ та ін.

У згаданих виданнях культивувався нагативний образ вояків УПА, як вбивць, садистів та колабораціоністів. Аналіз публікацій дозволяє стверджувати, що головні тези зводилися до декількох нарративів, зокрема:

- УПА обслуговувала Гітлера, а гасло «Слава Україні!» – це калька з нацистського гасла «Heil Hitler». У найсприятливіший період президентства Віктора Януковича ці тези озвучували високопосадовці на кшталт Дмитра Табачника, який, зокрема, дозволяв собі публічні заяви, що вояки УПА «є мерзенними прислужниками Гітлера»²⁰ тощо;

- міф про «колабораціонізм». У багатьох ЗМІ теза про співпрацю повстанців (та й усього західноукраїнського населення) переважно побутувала головним чином довкола окремих контактів очільників УПА із командуванням Вермахту та їхньої участі у збройній боротьбі проти Червоної армії;

- УПА була засуджена на Нюрнберзькому процесі;

- участь українських повстанців у терорі та масових убивствах (зокрема учителів та лікарів);

Другий історичний нарратив щодо УПА мав протилежну суть: образ українського повстанця в українському національному / націоналістичному нарративі – це образ вояка, який воював та боровся за свободу власної української землі. Саме у ракурсі самовідданості та жертвовності учасників національно-визвольних змагань в Україні формувався гранднарратив ОУН і УПА як символу спротиву радянській окупації та боротьби за незалежність. Українська повстанська армія у

¹⁹ Каліщук О. С. Пам'ять про Українську повстанську армію крізь призму компаративістики – сучасна українська та польська преса. *Трансформації історичної пам'яті. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції*. Вінниця 2022. С. 119-120.

²⁰ Стріха М. Тож яку державу вони будують (спроба аналізу гуманітарної політики нової влади). *День*, 2010, 18 листопада.

розумінні авторів, які представляють цю частину суспільного дискурсу, була одним із кроків на шляху до незалежності²¹.

Провідною думкою серед прихильників цього історичного наративу є наголошення на боротьбі представників української резистенції проти обох тоталітаризмів – і советів, і німців, боротьбі за незалежну національну державу. Як стверджує О. Калішук, репрезентанти національного/націоналістичного наративу намагалися подолати уявлення про український національно-визвольний рух як винятково західноукраїнське явище.

Поступово у суспільному дискурсі сформувався і третій напрям – ліберальний. Позицію цієї частини істориків-професіоналів, політиків, громадськості у виразно сформулював професор УКУ Ярослав Грицак: «Історія ніколи не була ні біла, ні чорна. Вона сіра».

Водночас масова ліберальна преса зазвичай воліла не чіпати найдражливіших суспільних тем (наприклад, ролі ОУН і УПА в українсько-польському конфлікті), віддаючи їх на відкуп пропагандистам радикальних видань, чи то крайньоправих чи крайньоолівих²². Часто-густо ліберальні автори ховають свою позицію щодо «делікатних» питань за підкресленою об'єктивністю, що в ідеалі нібито й має бути ознакою професійної журналістики, а проте у специфічних українських реаліях репродукує загальну двозначність, релятивізм і суспільну амбівалентність²³. У пошук «третього шляху» вкладається визнання у медіа відмінностей Заходу та Сходу України: «Для жителей Западной Украины УПА – «це наші хлопці», «це наші партизани». У нас свои герои – красные партизаны и подпольщики, бойцы Красной Армии. И то, что их герои и наши герои стреляли друг в друга, – это наша трагедия»²⁴.

Поляризація історичної пам'яті українського суспільства по осі «Схід – Захід» у питанні УПА унаочнюють і результати соціологічних досліджень, зокрема, у період після подій Євромайдану українська влада й медіа висвітлюють діяльність Української повстанської армії

²¹ Калішук О. С. Пам'ять про Українську повстанську армію крізь призму компаративістики – сучасна українська та польська преса. *Трансформації історичної пам'яті. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції*. Вінниця 2022. С.121 – 122.

²² Попович О. Масмедійний дискурс українського визвольного руху періоду Другої світової війни в незалежній Україні (2005–2014 рр.). *Військово-науковий вісник / Національна академія сухопутних військ ім. П. Сагайдачного*. Львів, 2016. Вип. 26. С. 132–146.

²³ Рябчук М. Світло від темряви: Андреас Умланд, пам'ять про УПА і євроінтеграція України. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2017/01/14/149456/> Дата доступу: 17.11.2023 р.

²⁴ Колесник В. История всегда пишется победителями. URL: http://www.vp.donetsk.ua/index_culture/2005/112808.html Дата доступу: 18.11.2023 р.

переважно у позитивному ключі, на честь її вояків та керівників стали дедалі частіше називати вулиці по всій країні. Згідно з опитуванням соціологічної групи «Рейтинг» за 27 квітня 2022 року визнання ОУН і УПА учасниками боротьби за державну незалежність України: 81 відсоток підтримують і лише 10 відсотків проти. З 2010 року цей показник зріс у 4 рази, з 2015 році – у 2 рази. Цю тенденцію, на думку експертів, не в останню чергу зумовило протистояння з російською федерацією від 2014 року на сході України. Частина українців просто проводить аналогію між вояками УПА та добровольцями й учасниками російсько-української війни²⁵.

Окрім того, слід враховувати, що більша поінформованість українського суспільства щодо історії діяльності УПА, пов'язана і з тим фактом, що історична пам'ять українців зазнавала швидких трансформацій через введення теми УПА у шкільні підручники, актуалізацію теми у ЗМІ, знову ж таки, через появи на державному рівні тема УПА з 2007 року (про що уже йшлося вище).

Власне, існує велика кількість факторів, котрі впродовж тривалого часу впливали і продовжують впливати, тією чи іншою мірою, на формування відмінностей історичної свідомості та історичної пам'яті в українському суспільстві. Звісно, за умов поляризації історичної пам'яті по осі «Схід – Захід», що чітко увиразнювалася до недавня, марно сподіватися на якийсь консолідуєчий ефект за допомогою такого інструменту як національна історична пам'ять. Не кажучи уже про те, що існує й індивідуальний досвід кожної людини чи суспільних груп, які мають різні критерії оцінки історичних подій та фактів²⁶. І лише таке глобальне потрясіння, як широкомасштабне вторгнення військ РФ на територію нашої держави здатне різко змінити, і змінило на практиці, ситуацію з історичною пам'яттю. Остання, вперше, за тривалий період, трансформовується у консолідуєчу потужну силу, і саме історична пам'ять про УПА є запитаю як ніколи раніше.

Наведений приклад щодо історичної пам'яті про УПА є лише одним із цілого ряду, не менш яскравих, аналогів протиставлень суспільної історичної пам'яті. Наприклад, серед таких протиставлень: у період перзидентської каденції Л. Кучми на державному рівні відзначалися річниця ВЛКСМу, а у період перзидентської каденції В. Ющенка

²⁵ Калішук О. С. Пам'ять про Українську повстанську армію крізь призму компаративістики – сучасна українська та польська преса. *Трансформації історичної пам'яті. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції*. Вінниця, 2022. С. 122.

²⁶ Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк, 2019. С. 67-68.

відбувається героїзація С. Бандери²⁷. Звісно, що в українському суспільстві були і противники, і ярі прихильники обох, а тому поляризація історичної пам'яті в українському суспільстві продовжила наростати, що яскраво увиразнили події 2014 року, державна політика історичної пам'яті була вкрай не послідовною, а у деякі періоди і, взагалі, відсутньою.

А між тим, найрадикальніші та наймасовіші зміни в українському святковому календарі пов'язані із появою у ньому релігійних свят, що простежується з періоду незадовго до проголошення незалежності України. Так, уберезні 1991 року статтю 73 Кодексу про працю було доповнено частиною другою, що викладено у такій редакції: «Робота також не провадиться в дні релігійних свят: 7 січня – Різдво Христове, один день (неділя) – Пасха (Великдень), один день (неділя) – Трійця». З того часу релігійні свята добре прижилися у святковому календарі, поступово зміцнюючи свої позиції у переліку найулюбленіших свят українців.

У 2015 році національний календар поповнився іще одним святом. Згідно указу Президента П. Порошенка 14 жовтня оголошено Днем захисника України, а уже наступного року рішенням Верховної Ради України цей день оголошено державним святом та вихідним днем. Даний приклад є дещо неординарною ситуацією для України, і не лише тому, що це є перше державне свято з новою, відмінною від радянського пам'яттєвого канону датою, запроваджене з часів незалежності. З однієї сторони, традиція відзначення «Дня захисника» є успадкованою від радянської доби: запроваджене у радянському календарі і згодом відтворене більшістю країн пострадянського простору, воно є чудовою ілюстрацією того, як попри загальну відомість сумнівної історії свята, під один раз встановлену дату старанно підбираються історичні обґрунтування.

Звісно, дата 14 жовтня не є новою для українського пам'яттєвого календаря. Згадано уже вище, що у 1999 році, коли Л. Кучмою було відновлено відзначення 23 лютого Дня захисника Вітчизни, 14 жовтня, також, оголошувалося святом – Днем українського козацтва – у статусі подібному, проте не ідентичному тому, в якому запроваджувався День захисника Вітчизни. Різниця полягала у тому, що День захисника Вітчизни Указом встановлювався як свято, а День українського козацтва встановлювався, як такий, що відзначається щорічно 14 жовтня – в день

²⁷ Стрільчук Л. Еволюція політики пам'яті у сучасній Україні: пострадянські наративи та національна політика пам'яті (на прикладі державних свят). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р.* Число 29. 2023. С. 163.

свята Покрови Пречистої Богородиці²⁸. В обох випадках нормативні документи, котрі встановлювали свята, не зазначали, як саме на державному рівні вони відзначатимуться – відсутність передбачуваного церемоніалу дозволила вільно збільшувати або ж зменшувати суспільну важливість кожного із цих днів, залежно від обставин²⁹. Врешті, через 15 років скорегована назва та змінена дата відзначення свята дещо змістила акценти, а зміна у назві слова «Вітчизна» на «України» відсилає до більш давніх, аніж радянська, традицій.

Окрім того, слід констатувати, що державні комеморативні практики, відбиті у базі нормативно-правових актів, загалом, не надто багаті на відзначення різного роду військових дат: таких подій у загальній сукупності ледве набереться десяток. Багато важливих дат залишається поза увагою святкового календаря, наприклад, Перша світова війна, або ж події Української революції. Нинішня російсько-українська війна увиразнила прогалини у формуванні державної політики історичної пам'яті (загалом, і щодо святкового календаря зокрема) і це дає підстави сподіватися, що у цьому сенсі нас очікують відчутні зміни, принаймні, запит в українському суспільстві на такі зміни сьогодні, як ніколи, високий.

Як стверджує дослідниця історичної пам'яті А. Коник, «політика пам'яті» означає здійснення владною верхівкою чи домінуючою елітою контролю над конструюванням знань про минуле, що досягається за допомогою інтерпретації історії, організації масової історичної освіти (держзамовлення підручників, у яких викладено офіційний курс історії), музейної та архівної бази, форм міфологізації (відзначення державних свят, символіка, меморіалізація історії), топоніміки (перейменування вулиць та населених пунктів), ЗМІ, тощо³⁰. Наприклад, до 2014 року складно було уявити, що вул. імені Степана Бандери, зявиться на Сході України, а сьогодні ми констатуємо це як факт. Найсхіднішою вулицею в Україні з іменем С. Бандери є вулиця у місті Бахмуті, через який проходить нині лінія фронту та за який впродовж тривалого часу точаться запеклі бої.

На сьогоднішній день, в умовах повномасштабної російської агресії, проблеми формування державою історичної політики та історичної пам'яті в Україні посідають першорядне місце. Тому завданням

²⁸ Указ Указа Президента України від 7.08.1999 № 966/99 «Про День Українського козацтва». URL: <http://zakon1rada.gov.ua> Дата звернення. 12.08. 2022 р.

²⁹ Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контрверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 238.

³⁰ Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа-культури. *Вісник Львівського університету*. Вип. 32. Львів, 2009. С. 128.

політиків та істориків, і у першу чергу тих, хто працює у площині публічної історії, є вироблення збалансованої, грамотної та чіткої державної історичної політики та формування відповідних історичних наративів та національної історичної пам'яті. Адже від цього процесу, напряду залежить майбутня безпека держави.

Аналіз ситуації щодо стану історичної пам'яті українського суспільства у період незалежності, що склалася у нашій державі на сучасному етапі щодо питань, пов'язаних з формуванням історичної пам'яті, свідчить про постійно зростаючу, впродовж останніх років, заполітизованість проблеми. Причина цього, на переконання авторки, криється як в об'єктивних, так і в суб'єктивних чинниках. Зокрема, відхід від комуністичного минулого і розбудова незалежної Української держави викликали закономірну зміну оцінок історичного минулого народу, що, власне, є об'єктивною закономірністю. Серед суб'єктивних чинників слід виділити відмінне трактування минувшини різними політичними силами, включення історичної тематики у контекст політичної боротьби, а часто, нажаль, і маніпуляцій суспільною сідомістю, що виразно прослідковувалося, наприклад, у першому десятилітті ХХІ століття, під час президентської каденції В. Януковича.

На думку дослідниці історичної пам'яті І. Наумової, сучасний стан історичної пам'яті українського суспільства характеризується існуванням одночасно різних моделей пам'яті, що належать окремим групам населення та існуванням декількох версій історичного розвитку України у суспільній свідомості³¹. Особливо це стосується ХХ століття і питань пов'язаних із становленням незалежної держави: по різному трактуються події прикінця Першої світової війни, українсько-польського збройного конфлікту, міжнаціонального протистояння українців та поляків у роки Другої світової війни, травматичні для людської пам'яті депортації (у тому числі акція «Вісла»), тощо. Даються доволі різні, а, часто, і діаметрально протилежні оцінки не лише окремим фактам і подіям минулого, але й персоналіям. У дослідженнях багатьох українських істориків, політологів, етнологів, принаймні, до 2014 року, домінував територіальний принцип розділення історичних пам'ятей.

Наприклад, І. Гирич та Ю. Шаповал вважають, що «існування різних історичних пам'ятей для різних регіонів України є причиною роз'єднаності й поділу України на два головних регіони: української європейської і радянсько-російської євразійської орієнтації»³². Не можна

³¹ Наумова І. Б. Проблеми історичної пам'яті в сучасних українських дослідженнях: історіографічний аспект. *Наукові праці історичного факультету запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2012, вип.. XXXIII. С. 317.

³² Гирич І. Б., Шаповал Ю.І. чому необхідно переосмислювати минуле? К.: Konrad Adenauer Stiftung, 2010. С. 18.

не погодитися і з думкою В. Карлової, яка вважає, що «на перше десятиліття XXI століття у кожній частині українського суспільства і насамперед Західного та Східного регіонів є свої герої, своє власне бачення історії і майбутнього України».

Окрім цього слід зазначити, що має місце й інша ситуація, коли на хвилі радикалізму щодо відновлення історичної пам'яті українського народу простежується намагання деяких політиків однобічно трактувати радянський період історичного розвитку, обходити і замовчувати його позитивні моменти, що призводить до незадоволення і супротиву значної частини населення, особливо старшого покоління, яке має власне бачення історичного минулого. Усе це не сприяє об'єднанню української нації, як перебуває у складному процесі свого творення і визначення нею свого місця серед світової спільноти»³³.

Дослідник І. Симоненко, аналізуючи регіональні особливості формування історичної пам'яті, виокремлює низку особливостей, які, врешті, призвели до розколу українського суспільства та зробили можливим ведення гібридної війни проти нашої держави саме завдяки маніпуляціям у полщині історичної пам'яті. Так, причинами регіональної локалізації історичної пам'яті науковець називає: регіональні релігійні відмінності, регіональні мовні відмінності, міжрегіональні відмінності у соціальній структурі населення і відмінні політичні вподобання³⁴. Загалом погоджуючись із автором хотілося б акцентувати на тому, що відмінності у політичних вподобаннях скоріш за все слід розглядати не як причину, а як наслідок. Якщо взяти за основу аналіз виборів у регіональному контексті, то стає зрозумілим, що правобережна Україна переважно, у досліджуваний період, голосувала за «прозахідних» кандидатів, у той час як Лівобережна Україна більш охоче віддавала свої голоси за «проросійських» кандидатів³⁵. Ця обставина безпосередньо зумовлена впливом історичної пам'яті, і як наслідок, обрані кандидати відповідним чином формували політику пам'яті, що, знову ж таки, вело до поляризації українського суспільства по осі «Схід – Захід».

Історична пам'ять конструюється, створюється суспільством. Ці процеси можуть відбуватися стихійно, як наслідок змін у суспільстві, а

³³ Карлова В.В. Особливості відновлення історичної пам'яті українського народу у контексті аналізу досвіду Постсоціалістичних країн. *Збірник наукових праць*. 2008. Вип. 14/15 «Ефективність державного управління». С. 203 – 214.

³⁴ Симоненко І.М. Особливості структури історичної пам'яті українського народу та шляхи формування національного історичного нарративу. Стратегічні пріоритети. 2009. № 1 (10). С. 51 – 61.

³⁵ Дубяга А. Історична пам'ять як ключовий чинник гібридної війни в Україні. *Історичні і політологічні дослідження. Науковий журнал. Спеціальний випуск: доповіді на міжнародній науково-практичній конференції «Трансформації історичної пам'яті»*. Вінниця, 2018. С. 254.

можуть – цілеспрямовано та свідомо. В останньому випадку говорять про політику пам'яті. Політика пам'яті формується та здійснюється державою як легітимним представником всього суспільства. До простору формування політики пам'яті долучається безліч суб'єктів (у тому числі політичні сили, засоби масової інформації, регіональні представництва, тощо). Серед останніх – діючі особи, соціальні групи, організації, які керуючись певними інтересами використовують різні політичні засоби, виявляють себе у просторі політики пам'яті³⁶.

У сучасному світі історична пам'ять суспільства використовується і як інструмент гібридної війни, адже однією із цілей, яку має на меті гібридна війна це не лише захоплення територій, але й встановлення контролю над настроями й думками жителів держави, що є предметом гібридної агресії. Нинішня російська агресія супроти України увиразнила цю проблему і проілюструвала діявість гібридної агресії у маніпуляціях історичною пам'яттю. На переконання авторки, простір історичної пам'яті українського суспільства став фронтом, бойові дії на якому часом проходять з не меншою запеклістю, аніж на реальному полі бою. При цьому полонених можуть і не брати. Гра варта свічок, оскільки руйнування історичних основ нації поставить під сумнів реальність її існування³⁷.

На щастя, Україна не програла цієї війни. Попри поляризацію історичної пам'яті в українському суспільстві по осі «Схід – Захід» війна, яку розпочала росія мала швидше зворотний від очікуваного агресором результат. Актуалізація національної історії та героїв національно-визвольного руху стали домінуючими у історичній пам'яті.

Досвід сьогодення засвідчує, що історична пам'ять суспільства може слугувати плацдармом для гібридної агресії. Маніпуляція історичними фактами, продукування історичних міфів, котрі врешті змінюють світогляд населення, прущують процес національної ідентифікації, – це далеко не повинні перелік можливостей історичної пам'яті, як засобу гібридної війни³⁸. Для державної політики російської федерації, на думку О. Стника, притаманні такі якості, як прагнення маніпулювати свідомістю як власних громадян, так і інших народів. Дослідник наголошує на тому, що «переписування історії» для РФ є нормальним явищем. Саме таким шляхом офіційна Москва намагалася і намагається

³⁶ Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк, 2019. С. 53.

³⁷ Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: КАЛАМАР, 2017. С. 141.

³⁸ Дубяга А. Історична пам'ять як ключовий чинник гібридної війни в Україні. *Історичні і політологічні дослідження. Науковий журнал. Спеціальний випуск: доповіді на міжнародній науково-практичній конференції «Трансформації історичної пам'яті»*. Вінниця, 2018. С. 254.

виправдати свої дії на міжнародній арені та створює умови для реалізації агресивно-загарбницьких планів³⁹. Нинішня війна росії проти України і події, що їй передували чудово це ілюструють.

Аналіз подій, що передували російському вторгненню засвідчує, що російською ідеологічною машиною активно застосовувалися усі форми та методи гібридної війни у гуманітарній сфері. Пригадаймо, до прикладу, як енергійно реагувала розпропаганда на Помаранчеву революцію, яка сприймалася Кремлем, як безпосередня загроза Росії і стабільності її внутрішньої політики. Звідси поява за активного сприяння держави кількох книг. Серед них збірник – «Бандерівщина», що вийшов друком у 2006 році.

На початку 2009 року в Росії було опубліковано книгу М. Калашнікова і С. Бунтовського «Незалежна Україна. Крах проекту»⁴⁰. «Відповідно до сучасної української міфології, українці – це зовсім не росіяни, а особлива нація з власною давньою історією, культурою і своєю мовою. Цей окремий народ завжди прагнув створити свою власну державу, але йому постійно заважали зовнішні сили. Основна небезпека цього національного міфу – прийняття русофобства як основної національної ідеї і створення образу ворога. Причому, сприймається, як ворог не тільки сусідня держава, але й значна частина населення України, яка отримала тавро внутрішнього ворога. Відповідно, країна ще більше розколюється, наростають суперечності між заходом та Сходом, і якщо цей процес не зупинити, то Україну очікувати сумна доля Югославії»⁴¹, – йдеться в анотації до 416-сторінкового видання.

Як зауважує київський політолог Є. Магда, зі зрозумілих причин під час президентства В. Януковича книг, у яких ситуація в Україні зображувалася винятково в чорному світлі, стало набагато менше. Однак, починаючи із весни 2014 року каламутний книжковий потік із російських видавництв стає сильнішим. Цікава тенденція: вороги України, що працювали в жанрі псевдонаукової фатастики, отримали можливість боротися проти неї зі зброєю в руках. Щоправда, не усі вони змінили перо на вогнепальну зброю: наприклад, автор написаних із відвертим нехтуванням до України «Гопакіади» і «Україна – вічна Руїна» одесит Лев Вершинін вважав за краще перебратися до Іспанії, звідки «боротися проти синьо-жовтих значно простіше»⁴².

Інші писаки знайшли себе у сепаратистських структурах: зокрема, фантаст Федір Березін, автор книг із промовистими назвами

³⁹ Ситник О. Історичні витоки російсько-української війни 2014 – 2017 років. *Східноєвропейський історичний вісник*. Вип.2. Дрогобич: ДДПУ ім. І.Франка, 2017. С. 71–81.

⁴⁰ Калашніков М., Бунтовський С. Незалежна Україна. Крах проекту. М. 2009.

⁴¹ Калашніков М., Бунтовський С. Незалежна Україна. Крах проекту. М. 2009. С. 2.

⁴² Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: КАЛАМАР, 2017. С. 144.

«Український фронт. Червоні зірки над Майданом» та «Українське пекло», був помічений в оточенні І. Гиркіна (Стрелкова), після чого став заступником коменданта в окупованому Донецьку. Давній епістолярний недруг України Г. Савицький, відомий також, як автор творів «Поле битви – Україна. Зламаний тризуб», «Поле битви Севастополь», «Гнів Новоросії», воював проти нашої крiни зі зброєю у руках з 2014 року. Тож, чи варто дивуватися, що «війська НАТО», «бандерівці націоналісти/нацисти» та інші словесні конструкції переселилися із сторінок книг у повідомлення російських інформаційних агентств, у голови пересічних росіян, і не тільки росіян....

Відомо, що російська федерація не шкодує коштів на продукування ідеологічної макулатури, репрезентуючи власне бачення не лише того, що відбувається в Україні, але й розповідаючи про її минуле. Усім відомі численні заяви В. Путіна щодо «інтерпретації» української історії, як і сучасних російських пропагандистів, які з піною на губах переконують, що ані Україна, ані українці не мають жодного права на існування.

Проблема полягає у тому, що російська риторика та різноманітна література, що спотворює та перекручує українську історію заповонила ринки і європейських держав (її з легкістю можна придбати у багатьох країнах ЄС). Жителі Європейського Союзу, що говорять і читають російською (не секрет, що у країнах ЄС існують численні російськомовні громади) – є головною мішенню подібної літератури, назви якої говорять самі за себе: «Вся правда про УПА» Андрія Козлова, «Полювання на Бандеру» Миколи Ликова, «Як нацькувати Україну на Росію. Міф про сталінський голодомор» Юрія Мухіна здатні сформувати не просто огиду до української історії, але сформувати у читача ненависть до українців⁴³. Зважаючи на вище викладене ще більш актуалізується потреба ведення добре продуманої та збалансованої політики історичної пам'яті, причому, не лише в середині держави, але й репрезентація державної історичної політики назовні.

Проаналізована ситуація, що склалася в Україні з формуванням політики державної історичної пам'яті дозволяє стверджувати, що від 2014 року кроки зроблені у реформуванні політики пам'яті співзвучні суспільним уявленням. Водночас, вони все ще мають навздогінний характер: трансформація суспільних уявлень відбувається досить швидким темпами, особливо в світлі повномасштабної війни російської федерації супроти України.

У трансформаціях, що їх зазнала політика пам'яті впродовж останніх 30-ти років, можна визначити кілька, доволі чітко окреслених, етапів. Перший період, що відповідає каденції Леоніда Кравчука, був

⁴³ Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: КАЛАМАР, 2017. С. 145.

позначений переважно підтриманням існуючої до того часу мапи історичної пам'яті: виключення із пам'яттєвого поля окремих дат, в назві яких фігурувала аббревіатура СРСР чи слово «радянський» після проголошення України. Наступний період, що відповідає двом каденціям Леоніда Кучми, у сфері пам'яті був позначений тими самими особливостями, що й політика цього часу у інших сферах, яку прийнято позначати як «багатовекторність». Саме в той час утвердилася традиція формування пам'яттєвого поля шляхом ухвалення ситуативних документів щодо відзначення окремої дати, яка могла стати (або не стати традиційною) пролонгованою в часі традицією⁴⁴.

Бравурно-переможна загальна тональність радянської пам'яттєвої традиції була дещо підважена у період каденції Віктора Ющенка, коли в українському пам'яттєвому полі усталився пік Травми: попри череду змін назв вшанування пам'яті жертв Голодомору від 2005 року на державному рівні кілька років поспіль відбувалося щорічно, а не лише в ювілейні роки. Водночас, усталення Травми не супроводжувалося зверненням до таких необхідних у цих випадках «антистресових запобіжників», створення яких на рівні політики пам'яті не помітно і донині. У роки президентства Віктора Ющенка відбувається героїзація УПА та С. Бандери, вшановуються жертви депортаційних акцій, що само по собі було надзвичайно великим поступом на шляху трансформації національної пам'яті, однак, поглибило поляризацію суспільства по осі «Схід – Захід», про що уже йшлося вище.

Спроби здійснені у період каденції Віктора Януковича, синхронізувати український пам'яттєвий простір з російським були досить активними, однак не надто успішними. А заяви владців, на кшталт Д. Табачника чи М. Азарова, радше загострювали протиріччя в українському суспільстві, аніж сприяли формуванню національної історичної пам'яті.

Із приходом до влади Петра Порошенка було здійснено ряд нових кроків щодо обережного відходу від радянської пам'яттєвої традиції, проте більшість із них не зняло тих протиріч, що накопичилися в Україні за час побудови державної політики історичної пам'яті у системі «багатовекторності»⁴⁵. Відбувається поступова зміна бравурного тону «перемог» та «визволень» на більш стриману риторичку щодо масових жертв, депортації, репресій, розмов про окремі трагічні сторінки Другої

⁴⁴ Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 272.

⁴⁵ Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 274.

світової війни, що не могло не позначитися на суспільному сприйнятті цих подій. Тому, наприклад, не дивно, що ставлення суспільства до Дня Перемоги не залишилося сталим – популярність цього дня, як свята неухильно знижується.

Війна, яку розпочала росія проти України стала відправною точкою кардинальної переоцінки цілої низки пам'ятних дат та радянського спадку в пам'яттєвому просторі українців. «Рубікон» розриву із пострадянськими наративами та «спільною» історичною пам'яттю подолано. Як не сумно це констатувати, але саме завдяки війні, на переконання авторки, вдалося переламати поляризацію національної історичної пам'яті, і, уже її умовна вісь «Схід – Захід» – залишилася в минулому. Перед загрозою окупанта, перед загрозою втрати державності і територій українське суспільство здійснило стрімкий ривок до консолідації, у тому числі на основі національної історичної пам'яті, де загально прийнятними є герої УПА та С. Бандера. Переконана, що попереду Україну чекають значні трансформації у площині національної історичної пам'яті і дуже хотілося б, аби держава і Президент не стояли осторонь цього процесу.

Підводячи підсумок вважаю за необхідне наголосити, що нині, в умовах повномасштабної російської агресії супроти нашої держави, проблеми формування державою історичної політики та історичної пам'яті в Україні посідають першорядне місце. Тому завданням політиків та істориків, і у першу чергу тих, хто працює у площині публічної історії, є вироблення збалансованої, грамотної та чіткої державної історичної політики та формування відповідних історичних наративів та національної історичної пам'яті. Адже від цього процесу, напряму залежить майбутня безпека держави.

АНОТАЦІЯ

У представленій статті аналізуються зміни у політиці пам'яті в сучасній Україні щодо подій Другої світової війни, Української повстанської армії та радянського «святкового спадку». Трансформація національної історичної пам'яті унаочнює наскільки кардинально змінювався її зміст від початку XXI століття, протиставляються пострадянські та сучасні російські історичні наративи національній політиці історичної пам'яті.

Засади формування державної політики пам'яті в Україні на тридцять другому році незалежності в умовах повномасштабної війни з російською федерацією продовжують залишатися дискусійними. Системні трансформації останніх десятиліть докорінно змінили акценти у підходах до розуміння та вивчення історичної минувшини та ролі у цьому процесі національної історичної пам'яті. Тому не дивно, що на

повідсті денній сучасної України особливої актуальності набули питання вивчення національної, замовчуваної раніше, історії, переоцінка подій Другої світової війни та ролі УПА, руйнація радянських історичних міфів та наративів і формування спільної колективної пам'яті, конструювання нових схем національної ідентичності.

Україна, як і більшість пострадянських республік, успадкувала пам'яттєву мапу «загальносоюзного» зразка із похибкою на національні історичні особливості, із певним набором героїв та визначних подій. Фактично, у період незалежності в українському суспільстві відбувається трансформація історичної пам'яті: уявлень про найважливіші дати та події, національних героїв.

У представленому матеріалі доведено, що в українському суспільстві досить сильно вкоренилися радянські історичні наративи, руйнація та переосмислення яких активно відбувається в умовах повномасштабної російської агресії. Поляризація історичної пам'яті в українському суспільстві по осі «Схід – Захід», що існувала у 1991-2014 роках, змінюється консолідацією суспільства на основі актуалізованої національної пам'яті.

Література

1. Гирич І. Б., Шаповал Ю.І. чому необхідно переосмислювати минуле? К.: Konrad Adenauer Stiftung, 2010. С. 18.

2. Депутати «замінили» Велику Вітчизняну війну Другою світовою. URL: <http://www.unian.ua/politics/106556-deputati> Дата доступу: 12.12.2018 р.

3. Дубяга А. Історична пам'ять як ключовий чинник гібридної війни в Україні. Історичні і політологічні дослідження. Науковий журнал. Спеціальний випуск: доповіді на міжнародній науково-практичній конференції «Трансформації історичної пам'яті». Вінниця, 2018. С. 254.

4. Закон України від 20.04. 2000 №1684-III «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 роки». URL: <http://zakonrada.gov.ua> Дата доступу 14.08. 2020 р.

5. Закон України від 09.04.2015 №315-УІІ «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws> Дата доступу: 3.12.2018 р.

6. Зерній Ю.О. Як суспільства пам'ятають: властивості та механізми функціонування історичної пам'яті. Стратегічні пріоритети. 2008, № 4 (9). С. 35 – 43.

7. Калашніков М., Бунтовський С. Незалежна Україна. Крах проєкту. М. 2009.

8. Калішук О. С. Пам'ять про Українську повстанську армію крізь призму компаративістики – сучасна українська та польська преса. Трансформації історичної пам'яті. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця, 2022. С. 122.

9. Карлова В.В. Особливості відновлення історичної пам'яті українського народу у контексті аналізу досвіду Постсоціалістичних країн. Збірник наукових праць. 2008. Вип. 14/15 «Ефективність державного управління». С. 203 – 214.

10. Колесник В. История всегда пишется победителями. URL: http://www.vp.donetsk.ua/index_culture/2005/112808.html Дата доступу: 18.11.2023 р.

11. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіакультури. Вісник Львівського університету. Вип. 32. Львів, 2009.

12. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: КАЛАМАР, 2017.

13. Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійність наслідків. Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні. К., 2017.

14. Наумова І. Б. Проблеми історичної пам'яті в сучасних українських дослідженнях: історіографічний аспект. Наукові праці історичного факультету запозького національного університету. Запоріжжя, 2012, вип.. XXXIII. С. 317.

15. Попович О. Масмедійний дискурс українського визвольного руху періоду Другої світової війни в незалежній Україні (2005–2014 рр.). Військово– науковий вісник / Національна академія сухопут. військ ім. П. Сагайдачного. Львів, 2016. Вип. 26. С. 132–146.

16. Розпорядження Президента України від 18.02.2002 № 38/2002-рп «Про відзначення 60-ї річниці створення підпільної молодіжної організації «Молода гвардія»». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> Дата доступу: 3. 12.2018 р.

17. Рябчук М. Світло від темряви: Андреас Умланд, пам'ять про УПА і євроінтеграція України. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2017/01/14/149456/> Дата доступу: 17.11.2023 р.

18. Симоненко І.М. Особливості структури історичної пам'яті українського народу та шляхи формування національного історичного нарративу. Стратегічні пріоритети. 2009. № 1 (10). С. 51 – 61.

19. Ситник О. Історичні витоки російсько-української війни 2014 – 2017 років. Східноєвропейський історичний вісник. Вип.2. Дрогобчм: ДДПУ ім.. І.Франка, 2017. С. 71 – 81.

20. Стрільчук Л. Еволюція політики пам'яті у сучасній Україні: пострадянські нарративи та національна політика пам'яті (на прикладі

державних свят). Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 29. 2023. С. 160-166.

21. Стрільчук Л. Проблеми формування політики історичної пам'яті в Україні. Українська історія у публічному просторі: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції 19 – 21 травня 2023 р.. Львів-Торунь, 2023. С. 62 -63.

22. Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк, 2019.

23. Стріха М. Тож яку державу вони будують (спроба аналізу гуманітарної політики нової влади). День, 2010, 18 листопада.

24. Указ Президента України від 30.10.2001 № 1020/2001 «Про День партизанської слави». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> Дата доступу: 24.11. 2022 р.

25. Указ Президента України від 05.05.2007 №274/2007 «Про заходи до 60-х роковин операції «Вісла»». URL: <http://zakon2rada.gov.ua>

26. Указ Президента України від 12.10.2007 № 966/2007 «Про відзначення 65-ї річниці створення Української повстанської армії». URL: <http://zakon2rada.gov.ua>

27. Указ Указ Президента України від 7.08.1999 № 966/99 «Про День Українського козацтва». URL: <http://zakon1rada.gov.ua> Дата звернення. 12.08. 2022 р.

Information about the author:

Strilchuk Liudmyla Vasylivna,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of World History
Lesya Ukrainka Volyn National University
13, Voli square, Lutsk, 43025, Ukraine